

De verhoging van de Mensenzoon

In het evangelie van Johannes worden het zelfstandig naamwoord *euangelion* (“evangelie”) en het werkwoord *euangelizoo* (“evangeliseren”) niet gebruikt. Maar wanneer je aan honderd Nederlanders, of honderd Amerikanen zou vragen om “het evangelie” samen te vatten, is de kans groot dat velen zouden verwijzen naar Johannes 3:16. Die Bijbeltekst luidt:

“Want zo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon heeft gegeven, opdat ieder die in Hem gelooft, niet verloren gaat maar eeuwig leven heeft”

Hoewel dit Bijbelwoord geliefd is, is het de vraag of wij deze uitspraak van Johannes wel goed begrijpen. We hebben een andere godsdienstige achtergrond dan de evangelienschrijver, en we leven tweeduizend jaar later.

Hoog bezoek

In Johannes 3 wordt verteld dat “een mens uit de farizeeën”, een “overste van de Joden”, dus een Bijbelkenner met een hoge bestuursfunctie, ’s nachts naar de Here Jezus toeging omdat hij Hem wilde ondervragen (3:1). Deze Nicodémus stelde belang in het onderwijs van “Rabbi Jesjoea”, want hij had gehoord dat Zijn boodschap door “tekenen” werd bevestigd: genezing van zieken, bevrijding van bezetenen en opwekking van doden. Zowel in Galiléa als in de synagogen van Judéa had de Here “het evangelie van het koninkrijk van God” verkondigd, want volgens Zijn eigen zeggen was Hij dáártoe uitgezonden (Luk. 4:43-44). Bij vele gelegenheden en op vele plaatsen had Hij gezegd: “De tijd is vervuld en het koninkrijk van God is nabij gekomen; bekeert u en gelooft in het evangelie” (Mar. 1:15) ¹.

Dat Nicodémus van die boodschap onder de indruk was, is vanzelfsprekend. Op grond van de profetieën uit het Oude Testament wist hij dat de Messias ieder moment kon verschijnen: de tijd die aan Zijn verschijning zou voorafgaan was immers “vervuld” (=voltooid, of verstreken). De wonderen die de Here verrichtte, bevestigden dat het rijk van God nabij was. Vrijlating van gevangenen, genezing van blinden en wegzending van verbrokenen in vrijheid waren signalen van de komst van de door God gezalfde Koning en de nadering van het “aangename jaar van de Heer”, dat de profeten aangekondigd hadden (Jes. 61:1-2, Luk. 4:16-21).

¹ Volgens een andere ooggetuige: “Bekeert u, want het koninkrijk der hemelen is nabij gekomen” (Mat. 3:17).

Maar wat betekende de opdracht: “Bekeert u”? Wat moesten de gelovigen doen om aan dit bevel gehoor te geven? Johannes de doper had, toen hem die vraag werd gesteld, eens geantwoord:

“Laat hij die twee onderklederen heeft, meedelen aan wie er geen heeft, en laat hij die voedsel heeft, evenzo doen... Vordert niets méér dan u is voorgeschreven... Plundert niemand uit en beschuldigt niemand vals, en weest tevreden met uw soldij” (Luk. 3:11-14).

Johannes had gewezen op de Messias, die ná hem zou komen. Die zou Koning worden in het rijk van God en de mensheid gaan richten (Luk. 3:16-17, Joh. 1:19-34).

Was de Rabbi uit Galiléa misschien de Messias? Wat moest Israël doen om niet als “kaf” door Gods Gezalfde te worden verworpen? (Luk. 3:17). Waren de voorbeelden van rechtvaardig gedrag die de doper had genoemd nog altijd van toepassing?

Om het gesprek te openen, maakte Nicodémus een vriendelijke opmerking. Hij zei:

“Rabbi, wij weten dat U van God bent gekomen als leraar; want niemand kan deze tekenen doen die U doet, tenzij God met hem is” (Joh. 3:2)

Dit zinnetje was bedoeld als inleiding op vragen die hij wilde gaan stellen. Nicodémus hechtte veel waarde aan het antwoord van de Here. Uit de tekenen die de Rabbi uit Nazareth deed bleek immers dat Hij sprak met Goddelijk gezag. Als Schriftgeleerde en lid van het Sanhedrin wilde Nicodémus “Rabbi Jesjoea” eerst een compliment maken, om vervolgens te vragen: “Wat leert U aangaande bekering, wat moet een Israëliet volgens U doen om het rijk van God te kunnen binnengaan?” Maar de Here onderbrak hem. Hij zei:

“Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: tenzij iemand opnieuw geboren wordt, kan hij het koninkrijk van God niet zien” (Joh. 3:3)

Die plechtige verzekering moet de hooggeplaatste bezoeker hebben getroffen als een klap in het gezicht. Want in feite zei de Here Jezus:

“Meent u dat Ik de mensen vertel wat ze moeten **doen** om het rijk van God te kunnen binnengaan? De waarheid is, dat ze helemaal **niets** kunnen doen! Zó is het, zó is het²: Om het rijk van God te kunnen zien, moet iemand opnieuw geboren worden!”

² In de oorspronkelijke Griekse tekst van Joh.3:3 staat voor “voorwaar” het Hebreeuwse woord *amen*. Amen betekent “Zó is het” (of: “Zó zal het zijn”).

Met het “zien” van het rijk bedoelde de Here niet: er als een buitenstaander naar kijken, als toeschouwer waarnemen dat het rijk gekomen is. In het Hebreeuwse spraakgebruik betekent iets “zien”: Er deel aan hebben, het persoonlijk *ervaren*. Dat Simeon “de dood niet zou **zien** voordat hij de Gezalfde van de Heer had gezien” (Luk. 2:26) betekent niet, dat Simeon geen enkel sterfgeval in zijn omgeving zou waarnemen, maar dat hijzelf niet zou sterven voordat hij de Messias had gezien.

Vermoedelijk gaf de Here dit scherpe antwoord omdat Nicodémus zijn compliment baseerde op spectaculaire “tekenen” die hij had waargenomen. De conclusie van Nicodémus was niet gebaseerd op instemming met het onderwijs van de Here, of op vertrouwen in Hem.

Als Nicodémus een groot ego had gehad, zou hij op dit moment verontwaardigd zijn vertrokken. Maar zo reageerde hij niet. De nachtelijke bezoeker vroeg verbaasd:

“Hoe kan een mens geboren worden als hij oud is? Kan hij soms voor de tweede keer in de schoot van zijn moeder ingaan en geboren worden?” (Joh. 3:4)

Het woord *anoothen*, dat de Here Jezus gebruikte en dat in vers 3 als “opnieuw” is vertaald, betekent letterlijk: “bovenop”, en kan op uiteenlopende manieren worden weergegeven. De vraag van Nicodémus was gebaseerd op de veronderstelling dat de Here had gezegd: “Een mens - die per definitie al eens geboren is - moet nógmaals geboren worden om het rijk van God te kunnen zien”. Uit de uitleg die de Here gaf (Joh. 3:5-8) blijkt, dat Hij in werkelijkheid had gesproken over “van boven” geboren worden. In Johannes 3:31 komt het woord *anoothen* opnieuw voor, en op die plaats is het als “van boven” weergegeven.

Twee vormen van leven

Op de vraag van Nicodémus antwoordde de Here Jezus:

“Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: tenzij iemand geboren is uit water en Geest, kan hij het koninkrijk van God niet binnengaan. Wat uit het vlees geboren is, is vlees; en wat uit de Geest geboren is, is geest. Verwonder u niet dat Ik u gezegd heb: U moet opnieuw geboren worden. De wind [of: de Geest] waait waarheen hij wil, en u hoort zijn geluid, maar u weet niet waar hij vandaan komt en waar hij heengaat; zo is ieder die uit de Geest geboren is” (Joh. 3:5-8)

Wat de Here zei komt op het volgende neer: Er is een aardse geboorte. Door die geboorte wordt een mens een schepsel van vlees en bloed, een “levende ziel”. Wie alleen zó geboren is, kan het rijk van God niet binnengaan. “Vlees en bloed kunnen Gods koninkrijk niet beërven” (1 Kor. 15:50). Naast de normale geboorte, de geboorte

“uit het vlees”, is er ook een geboorte “van boven”, een geboorte “uit de Geest”. Wie in vleselijke zin geboren is, kan later ook in geestelijke zin geboren worden. “Niet het geestelijke is eerst, maar het zielse; daarna het geestelijke” (1 Kor. 15:46).

“Water en Geest” (3:5) is een Griekse stijlform die bekend staat als een *hendiadys*³. Het betekent: “geestelijk water”. In de profetieën van de Bijbel was Gods Geest met “fris” of “rein” water vergeleken (Jes. 44:3, 55:1; Ezech. 36:25-27), en dit beeld werd ook gebruikt door de Here Jezus (Joh. 4:10-14, 7:37-39).

Met Zijn tweede “Amen, amen” gaf de Here niet alleen antwoord op Nicodémus’ verbaasde uitroep, maar ook op zijn onuitgesproken vraag. Wie het rijk van God wil binnengaan, wie wil weten wat er van hem wordt verlangd om aan Gods standaard te kunnen voldoen, heeft een verkeerd uitgangspunt. Een vergankelijk mens is niet in staat om door eigen inspanningen het koninkrijk van God binnen te gaan. Zo’n mens moet een nieuw leven ontvangen doordat Gods Geest in hem of haar komt wonen. Waar de Geest vandaan komt en waarheen hij gaat is voor toeschouwers ondoorgrondelijk. Mensen kunnen de Geest, net als de wind, niet zien. Maar de aanwezigheid van de Geest is wel *waarneembaar*, zoals het geluid van de wind kan worden gehoord. Wie uit de Geest geboren is, begint God aan te roepen als “Vader” en mag God leren kennen (Rom. 8:15-16, Gal. 4:6-7, Efe. 1:17, 2:18). Door de Geest ontstaat er “rechtvaardigheid, vrede en blijdschap” (Rom. 14:17). De Geest bewerkt positieve veranderingen in wie Hem ontvangt.

Deze plechtige uitspraak van de Here riep bij Nicodémus een nieuwe vraag op:

“Nicodémus antwoordde en zei tot Hem: Hoe kunnen deze dingen gebeuren?” (Joh. 3:9)

De vragensteller bedoelde: “Als elke Jood opnieuw geboren moet worden om het rijk van God te kunnen binnengaan, hoe kunnen wij dat nieuwe leven dan ontvangen? Hoe gaat dat in zijn werk?”

Op het eerste gezicht is deze reactie begrijpelijk. Maar de Here berispte Nicodémus vanwege zijn onkunde. Hij zei:

“Bent ú de leraar van Israël en weet u deze dingen niet?” (Joh.3:10)

De Heiland noemde Nicodémus niet: “EEN leraar van Israël”, maar: “DE leraar van Israël”. Daaruit blijkt, dat hij Nicodémus beschouwde als een vertegenwoordiger van

³ In deze stijlfiguur wordt een eigenschap van iets of iemand aangeduid door twee zelfstandige naamwoorden via het voegwoord “en” te koppelen. Normaliter zou men voor dat doel geen tweede zelfstandig naamwoord en een voegwoord, maar een bijvoeglijk naamwoord gebruiken.

de Farizeeën en de Schriftgeleerden. Die hadden blijkbaar geen benul van een geboorte “van boven” en daarom vroegen ze zich af, hoe zo’n geboorte plaatsvond. Maar elke leraar van Israël had het antwoord op die vraag behoren te weten! In de wet en de profeten wordt er immers dikwijls over dit nieuwe leven gesproken.

De profeet Jeremia heeft een “*nieuw verbond*” aangekondigd, waarbij de HEERE “Zijn wet in Israëls binnenste zal geven en die in hun hart zal schrijven”. Dan zullen “alle Israëlieten Hem kennen, vanaf hun kleinste tot hun grootste toe” (Jer. 31:31-34). Over dit verbond heeft de HEERE gezegd:

*“Ik zal hun één hart en één weg **geven** om Mij te vrezen, alle dagen, hun ten goede, en hun kinderen na hen. Ik zal een eeuwig verbond met hen sluiten, dat Ik Mij van achter hen niet zal afwenden, opdat Ik hun goed doe. En Ik zal Mijn vreze in hun hart geven, zodat zij niet van Mij afwijken”* (Jer. 32:39-40).

Op een andere plaats in hetzelfde Bijbelboek belooft de HEERE:

*“Ik zal hun een hart **geven** om Mij te kennen, dat Ik de HEERE ben, en zij zullen Mij tot een volk zijn en Ik zal hun tot een God zijn; want zij zullen zich tot Mij **bekeren** met heel hun hart”* (Jer. 24:7).

In het boek Hosea zegt de HEERE:

*“Ik zal **hun afkerigheid genezen**, Ik zal hen vrijwillig liefhebben, want Mijn toorn heeft zich van hem afgewend. Ik zal voor Israël zijn als de dauw. Hij zal in bloei staan als de lelie, wortel schieten als de Libanon”* (Hos. 14:5-6)

En tijdens de Babylonische ballingschap beloofde de HEERE:

*“Ik zal hun één hart geven en **een nieuwe geest in uw binnenste geven**. Ik zal het hart van steen uit hun vlees wegdoen en hun een hart van vlees geven, zodat zij in Mijn verordeningen gaan en Mijn bepalingen in acht nemen en die houden. Dan zullen zij Mij een volk zijn, en zal Ik hun een God zijn”* (Ezech. 11:19-20).

*“Ik zal **rein water op u sprenkelen** en u zult rein worden. Van al uw onreinheden en van al uw stinkgoden zal Ik u reinigen. Dan zal Ik u een nieuw hart geven en **een nieuwe geest in uw binnenste geven**. Ik zal het hart van steen uit uw lichaam wegnemen en u een hart van vlees geven. **Ik zal Mijn Geest in uw binnenste geven**. Ik zal maken dat u in Mijn verordeningen wandelt en dat u Mijn bepalingen in acht neemt en ze houdt”* (Ezech. 36:25-27).

Na de Babylonische ballingschap voorzegde de HEERE:

*“Over het huis van David en over de inwoners van Jeruzalem zal Ik **de Geest van de genade en van de gebeden uitstorten**. Zij zullen Mij aanschouwen, Die zij doorstoken hebben. Zij zullen over Hem rouw bedrijven, als met de rouwklacht over een enig kind; en zij zullen over Hem bitter klagen, zoals men bitter klaagt over een eerstgeborene... Op die dag zal er **een bron geopend worden** voor het huis van David en voor de inwoners van Jeruzalem tegen de zonde en tegen de onreinheid” (Zach. 12:10, 13:1)*

Van een geboorte “van boven”, een geboorte uit de Geest, had Nicodémus op de hoogte moeten zijn. Hij had kunnen weten dat God Zijn wet in de harten van Zijn volk zou schrijven en zou máken, dat ze in Zijn verordeningen zouden wandelen en Zijn bepalingen in acht zouden nemen. De HEERE zou Israël van haar afkerigheid genezen, waarna het volk nooit meer van Hem zou afwijken.

De leiders van Israël kenden deze uitspraken van God waarschijnlijk wel, maar ze meenden dat ijveraars voor de wet (zoals zichzelf) geen genezing van afkerigheid en geen nieuwe geest in hun binnenste nodig hadden. Zulke Bijbelteksten pasten zij toe op de “schare, die de wet niet kent” (vgl. Luk. 18:10-14). Dat **elke** Israëliet was aangewezen op Gods genade om het koninkrijk der hemelen te kunnen binnengaan was niet tot hen doorgedrongen. Alleen Israëlieten wier leven totaal mislukt was: de tollenaars en de zondaren, beseften hun onwaardigheid en waren bereid om naar het onderwijs van Jezus te luisteren. Israëls godsdienstige leiders wilden het oordeel van de profeten over “vlees en bloed” niet aanvaarden. Vandaar, dat de Here opmerkte:

*“Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Wij spreken wat Wij weten en Wij getuigen wat wij hebben gezien; en **u neemt ons getuigenis niet aan**. Als Ik u de aardse dingen heb gezegd en u niet gelooft, hoe zult u geloven als Ik u de hemelse zeg?” (Joh. 3:11-12)*

Met “wij” bedoelde de Here: “Johannes de dooper, Ik en Mijn discipelen”. Wij spreken over dingen die we [op grond van de Schrift] weten, en wij getuigen van dingen die we [in Gods woord] hebben gezien. Maar “u” (=“jullie”, de leraars van Israël), “neemt ons getuigenis niet aan”. Het getuigenis van de profeten roept bij jullie zóveel weerstand op, dat je horend niet hoort en ziende niet ziet. Je bezit de waarheid, maar je verzet je ertegen en je sluit je ervoor af. Als je niet bereid bent om de aardse dingen te geloven: dat elke sterveling van boven geboren moet worden om het rijk van God te kunnen binnengaan, hoe zou je me dan kunnen geloven als Ik zou vertellen wat er in de hemel moet gebeuren om het rijk van God op aarde te vestigen?

Hemelse dingen

Met vers 12 eindigt het gesprek tussen de Here Jezus en Nicodémus. Johannes vervolgt zijn boek met de volgende zin:

“En niemand is opgevaren in de hemel dan Hij die uit de hemel is neergedaald, de Zoon des mensen <die in de hemel is>” (Joh. 3:13)

Vers 13 is een commentaar van de evangelienschrijver, en niet een woord dat de Here tegen Nicodémus heeft gezegd. In de nacht waarin het gesprek plaatsvond, was Hij immers nog niet “opgevaren” en bevond Hij zich nog niet “in de hemel”. In Joh. 20:17 wordt uitdrukkelijk vermeld, dat Hij zelfs op de dag van Zijn opstanding nog niet naar de hemel was opgevaren.

In de oorspronkelijke Griekse tekst staat het werkwoord “opvaren” in de voltooid verleden tijd, maar het werkwoord “neerdalen” staat in de *aoristus*. Om dit verschil in de vertaling te laten zien, zou men Joh. 3:13 ook als volgt kunnen weergeven:

“En niemand is opgevaren naar de hemel dan Hij die uit de hemel neerdaalt, de Zoon des mensen die in de hemel is”

Vers 13 is geschreven nadat de Here Jezus was opgestaan uit de doden. Enkele dagen na Zijn opstanding is de Here opgevaren naar de hemel en toen Johannes zijn evangelie schreef bevond de Zoon des mensen, waarover David en Daniël hadden gesproken (Psalm 110:1, Dan. 7:13-14), zich in de hemel. Maar Hij daalt “uit de hemel neer” – in figuurlijke zin dagelijks, zoals het manna in de woestijn: telkens wanneer iemand Zijn Geest ontvangt en “van boven” wordt geboren – en in letterlijke zin op Zijn toekomstige “dag”, waarop Hij in heerlijkheid zal verschijnen en Zijn rijk op aarde zal vestigen.

Johannes zet zijn betoog als volgt voort:

“En zoals Mozes de slang in de woestijn heeft verhoogd, zo moet de Zoon des mensen verhoogd worden, opdat ieder die in Hem gelooft, <niet verloren gaat maar> eeuwig leven heeft” (Joh. 3:15)

De evangelienschrijver verwijst naar een gebeurtenis die plaatsvond tijdens Israëls woestijnreis. De Israëlieten hadden eens gemopperd tegen Mozes. Ze zeiden:

“Waarom hebt u ons uit Egypte laten vertrekken om te sterven in de woestijn? Want hier is geen brood, ook geen water, en onze ziel heeft een afkeer van dit waardeloze brood” (Num. 21:5).

Voor hun oneerlijkheid en ondankbaarheid - het was immers aan hun eigen ongeloof te wijten dat ze nog in de woestijn waren, en het manna was zeer voedzaam - werden de mopperaars zwaar gestraft.

“Toen zond de HEERE gifslangen onder het volk; die beten het volk, en er stierf veel volk uit Israël” (Num. 21:6).

Daarop kwamen de mensen naar Mozes toe, en zeiden:

“Wij hebben gezondigd, want wij hebben tegen de HEERE en tegen u gesproken. Bid tot de HEERE dat Hij de slangen van ons wegneemt. Toen bad Mozes voor het volk. En de HEERE zei tegen Mozes: ‘Maak u een gifslang en zet hem op een staak. Het zal gebeuren dat ieder die gebeten is, in leven zal blijven, als hij daarnaar kijkt’. Toen maakte Mozes een koperen slang en zette hem op de staak. En het gebeurde als de slang iemand beet, dat hij naar de koperen slang keek en in leven bleef” (Num. 21:7-9).

De geschiedenis van redding door de koperen slang is volgens Johannes een gelijkenis van redding door de Zoon des mensen, de Messias in de hemel. Tussen het type en het antitype is er een dubbele overeenkomst:

1. Zoals Mozes de koperen slang in de woestijn heeft verhoogd, zo “moet” de Zoon des mensen verhoogd worden. In dit verband betekent “moet”, dat God het in Zijn wijsheid zó heeft beschikt, omdat het noodzakelijk is.
2. Zoals een Israëliet die een slangenbeet had opgelopen dreigde te sterven, maar in leven bleef wanneer hij naar de koperen slang keek, zo zal ieder die in de verhoogde Mensenzoon gelooft, niet verloren gaan maar “eeuwig leven” hebben.

Over Joh. 3:15 en het daaropvolgende vers, Joh. 3:16, bestaan er uiteenlopende opvattingen. Er is discussie over de vraag wat de evangelienschrijver bedoelde met het woord “verhogen” en met de uitdrukking “eeuwig leven”. Verwarring ontstaat vooral wanneer men geen rekening houdt met het tekstverband en geen aandacht besteedt aan passages in het Oude Testament waar over de “Zoon des mensen” wordt gesproken.

In een gesprek met de Farizeeën (Joh. 8:13) merkte de Here Jezus eens op:

“Wanneer u de Zoon des mensen verhoogd zult hebben, dan zult u weten dat Ik het [=de Messias] ben, en dat Ik vanuit Mijzelf niets doe, maar deze dingen spreek zoals de Vader Mij heeft geleerd” (Joh. 8:28).

Bij een andere gelegenheid zei de Here tegen de menigte:

“Nu is [het] oordeel van de wereld, nu zal de overste van deze wereld worden buitengeworpen. En als Ik van de aarde ben verhoogd, zal Ik allen tot Mijzelf trekken” (Joh. 12:32).

De omstanders begrepen dit niet, en vroegen:

“Wij hebben uit de wet gehoord dat de Christus tot in eeuwigheid blijft, en hoe zegt U dan dat de Zoon des mensen moet worden verhoogd? Wie is die Zoon des mensen?” (Joh. 12:34).

In een toespraak tot Joodse pelgrims in Jeruzalem op de Pinksterdag zei de apostel Petrus:

“Deze Jezus heeft God opgewekt, waarvan wij allen getuigen zijn. Nu Hij dan door de rechterhand van God is verhoogd en de belofte van de Heilige Geest heeft ontvangen van de Vader, heeft Hij dit uitgestort wat u <én> ziet én hoort” (Hand. 2:32-33).

Toen ze over die boodschap ter verantwoording werden geroepen zeiden de apostelen tegen het Sanhedrin:

“De God van onze vaders heeft Jezus opgewekt, die u hebt omgebracht door Hem te hangen aan een hout. Deze heeft God als Overste Leidsman en Heiland door Zijn rechterhand verhoogd om aan Israël bekering en vergeving van zonden te geven” (Hand. 5:30-31).

Met een beroep op Joh. 8:28 en 12:32-33 beweren sommige uitleggers, dat “verhoogd worden” in Joh. 3:15 een eufemisme is voor “aan een hout gehangen worden” (Hand.5:30), dus “gekruisigd worden”. In Joh. 12:33 merkt de evangelienschrijver immers op: “Dit nu zei Hij om aan te duiden wat voor een dood Hij zou sterven”. Met “wat voor een dood” zou Johannes hebben bedoeld: de dood aan een kruis, waarbij de veroordeelde aan een paal omhoog wordt geheven. Onjuist is deze interpretatie niet, maar “verhogen” houdt beslist méér in dan gekruisigd worden. Want:

1. Als er in het Oude Testament over de verhoging van de Zoon des mensen gesproken wordt, betreft dit een “komen van de Mensenzoon tot de Oude van Dagen” [d.w.z., bij God, in de hemel] en het ontvangen van koninklijke heerschappij en eer (Dan. 7:13-14, vgl. Psa. 110 en Psa. 8).

2. Volgens Jezus' eigen woorden zou Zijn verhoging leiden tot een volmaakte triomf. Zelfs de Farizeeën zouden eens gaan beseffen dat Hij de Messias is (Joh. 8:28). De verhoogde Mensenzoon zal "allen tot Zich trekken" (Joh. 12:32). Allen zullen Hem eens volgen.

3. De apostel Petrus betrok het woord "verhogen" op wat God met Zijn "rechterhand" deed nádat de Here Jezus was gekruisigd (Hand. 2:33, 5:31). De Vader wekte Zijn Zoon op uit de doden en plaatste Hem in de hemel.

Als Johannes opmerkt, dat de Here Jezus met het woord "verhogen" aanduidde "wat voor een dood" Hij zou sterven (Joh. 12:33) dan bedoelt de schrijver niet: "een dood aan een paal", maar: "een kruisiging die zou worden gevolgd door een opstanding en een hemelvaart".

Verloren gaan of eeuwig leven hebben

Onder christenen is er ook verschil van mening over de betekenis van de uitdrukkingen "verloren gaan" en "eeuwig leven hebben". De meeste christenen menen, dat deze uitdrukkingen betrekking hebben op het lot van mensen bij het laatste oordeel, dat Johannes beschrijft in Openbaring 20:11-15. "Verloren gaan" zou betekenen: in de poel van vuur terechtkomen, aan eeuwige pijniging worden prijsgegeven. "Eeuwig leven hebben" zou betekenen: het rijk van God mogen binnengaan, voor altijd in Gods nabijheid mogen verkeren.

Het oordeel dat zal plaatsvinden ná de duizendjarige binding van satan was echter niet het onderwerp van het gesprek tussen de Here Jezus en Nicodémus. De Here sprak over de komst van het koninkrijk van God, het rijk van de door God gezalfde Koning die vanuit Jeruzalem zal gaan regeren tot aan de einden van de aarde en de satan zal binden (Psa. 2:6-8, 22:28, 72:8-11; Openb. 2:27, 19:11-20:6). Dat rijk gaat aan het laatste oordeel *vooraf* (Openb. 20:1-10). De Heer had tegen Nicodemus gezegd dat een mens dat rijk niet op grond van eigen inspanningen kan binnengaan. Een sterveling moet "van boven" geboren worden, doordat Gods Geest in hem komt wonen en hem nieuw leven schenkt. Wie dit nieuwe leven heeft ontvangen, kan het rijk van God "zien" en zal het mogen binnengaan. Maar wie alleen "uit vlees" geboren is, "gaat verloren". In het Grieks van Joh. 3:15 en 16 staat voor "verloren gaan" het werkwoord *apollumi*, dat "omkomen" betekent. Zij zullen sterven en tijdens de Messiaanse regering dood blijven (vgl. Openb. 20:5).

Vrijspraak of veroordeling is niet het punt van de vergelijking tussen de koperen slang en de verhoogde Mensenzoon. Héél Israël had al vergeving voor haar misstap ontvangen zodra Mozes voor het volk bad. Door de koperen slang aan het volk te geven toonde de HEERE, dat Hij de ondankbaarheid en opstandigheid van de

Israëlieten wilde vergeven. De geschiedenis van de koperen slang betreft niet overtreders die vrijspraak, maar stervenden die **leven** ontvingen. Wie door een gifslang werd gebeten en dreigde te sterven, bleef in leven wanneer hij naar de koperen slang keek. De koperen slang verschaftte een leven dat sterker was dan de dood. Wie de God van Israël niet wantrouwde maar Hem op Zijn woord geloofde en naar de verhoogde slang keek, ontving een nieuw leven dat het effect van de dodelijke slangenbeet ophief. Maar wie aan Gods liefde twijfelde, de Schepper wantrouwde en niet keek, kwam om.

Iets dergelijks zou er volgens Johannes de doper ook in de eerste eeuw gebeuren. Wie het goede nieuws van het komende rijk geloofde, zou tot bekering (d.w.z. tot ander inzicht) komen, zijn misstappen belijden en goede vrucht voortbrengen – de vrucht van het woord dat in het hart was gezaaid. Zo iemand zou als een boom op zijn plaats blijven staan en het rijk van God mogen binnengaan. Maar wie Gods goede nieuws niet geloofde of niet echt tot ander inzicht was gekomen, zou géén goede vrucht voortbrengen en worden “omgehakt” (Matth. 3:7-12).

Het is opvallend, dat de HEERE niet deed wat het volk van Hem had gevraagd. De Israëlieten hadden tegen Mozes gezegd: “Bid tot de HEERE dat Hij de slangen van ons wegneemt” (Num. 21:7). Maar de HEERE nam de slangen **niet** weg. Hij gaf de koperen slang. De bittere ervaringen tijdens de reis door de woestijn (waaronder de slangenbeten) waren blijkbaar noodzakelijk om het beloofde land te kunnen binnengaan. Het kijken naar de koperen slang was een oefening in Godsvertrouwen. De koperen slang verschaftte aan de toeschouwers een nieuw leven, dat het slangengif overwon.

De meeste christenen denken, dat de uitdrukking “eeuwig leven” eindeloos leven betekent, maar in werkelijkheid betekent het: “leven van de toekomstige eeuw”⁴. Zoals “jarig” is afgeleid van het woord “jaar”, zo is “eeuwig” (Gr. *aioonios*) afgeleid van het woord “eeuw” (Gr. *aioon*). Eeuwig leven is het leven van de toekomstige eeuw. De Here Jezus liet dit zien, door tegen Zijn discipelen te zeggen:

“Voorwaar, Ik zeg u: er is niemand die [zijn] huis, broers, zusters, moeder, vader, kinderen of akkers heeft verlaten ter wille van Mij en ter wille van het evangelie, die niet honderdvoudig ontvangt, nu in deze tijd: huizen, broeders, zusters, moeders, kinderen en akkers, met vervolgingen, en in de toekomstige eeuw eeuwig leven” (Markus 10:29-30, vgl. Lukas 18:29-30)

⁴ Zo staat het nog in de geloofsbelijdenis van Nicéa: “Ik... verwacht de opstanding der doden en het leven der toekomstige eeuw”.

*“Voorwaar, Ik zeg u, dat u die Mij gevolgd bent, in de wedergeboorte, **wanneer de Zoon des mensen zal zitten op [de] troon van Zijn heerlijkheid**, u ook op twaalf tronen zult zitten om de twaalf stammen van Israël te oordelen. En ieder die heeft verlaten huizen, broers, zusters, vader, moeder, <vrouw,> kinderen of akkers ter wille van mijn naam, **zal honderdvoudig ontvangen en eeuwig leven beërven**” (Mattheüs 19:28-29)*

Het eeuwige leven wordt dus pas gegeven in het toekomstige wereldtijdperk, het rijk van God waarin de Messias zal zitten op de troon van Zijn heerlijkheid. In de tegenwoordige tijd kan het al wel worden ervaren, doordat de Geest van God in gelovigen komt wonen en zij de enige waarachtige God en Zijn Zoon, Jezus Christus, leren kennen (Joh. 17:3). “Nu, in deze tijd” moeten gelovigen hun blik nog gevestigd houden op het tegenbeeld van de “koperen slang”: de verhoogde Messias in de hemel. Door naar Hem te kijken worden ze veranderd (vgl. 2 Kor. 3:18). In de toekomstige eeuw zullen ze dankzij Hem een leven ontvangen dat onvergankelijk is en de dood voorgoed achter zich heeft.

Gods liefde

Aan de overeenkomst tussen de koperen slang en de verhoogde Messias verbindt de evangelienschrijver de volgende conclusie:

“Want zo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon heeft gegeven, opdat ieder die in Hem gelooft, niet verloren gaat maar eeuwig leven heeft” (Johannes 3:16)

Johannes baseerde deze conclusie op de geschiedenis van de koperen slang. Zoals God de koperen slang gaf aan het volk Israël, zo heeft Hij nú Zijn “eniggeboren Zoon” aan de wereld gegeven.

Door Johannes 3:16 weer te geven als: “Want zó lief heeft God de wereld *gehad*” wordt de indruk gewekt, dat God eens, in het verleden, zoveel liefde voor de wereld koesterde dat Hij Zijn Zoon gaf. Volgens die vertaling zou Gods houding ten opzichte van de wereld sindsdien veranderd kunnen zijn. Vanwege de hardnekkigheid van Zijn schepselen zou de Schepper een afkeer van Zijn schepping kunnen gaan koesteren.

In de oorspronkelijke Griekse tekst staat het werkwoord liefhebben echter in de *aoistus*, een werkwoordstijd “zonder horizon”. God heeft de wereld lief, punt uit! Zelfs wanneer Hij toorn heeft Hij de wereld nog lief, want “God *is* liefde” (1 Joh. 4:8,16). Liefde kenmerkt heel Zijn optreden. Hij toonde die liefde door Zijn Zoon te geven.

Bij “gegeven heeft” denken de meeste christenen aan de dood van Gods Zoon. En dat is terecht, want de apostel Paulus schreef:

“God bevestigt Zijn liefde tot ons [hierin], dat Christus voor ons gestorven is toen wij nog zondaars waren” (Rom. 5:8).

Uit de parallel met de koperen slang blijkt echter, dat “gegeven heeft” in Johannes 3:16 niet alleen betrekking heeft op het kruis. God gaf Zijn Zoon al toen Hij in Bethlehem werd geboren. Hij gaf Hem niet alleen door Hem te laten kruisigen maar ook door Hem uit de doden op te wekken en Hem te plaatsen aan Zijn rechterhand. Omdat Christus is opgestaan uit de doden en is opgevaren naar de hemel, kunnen stervelingen naar Hem opzien en van Hem eeuwig leven ontvangen. Zoals stervende Israëlieten eens nieuw leven ontvingen door te kijken naar de koperen slang in de woestijn.

Ton huion autou ton monogenènè (Joh.3:16) betekent: “De Zoon van Hem, de Enig-verwekte”. Johannes noemt de Messias Gods “eniggeboren Zoon” om Hem te onderscheiden van Zijn broeders die Zijn Geest ontvangen. Zowel de Here Jezus (Joh. 1:32-33) als de gelovigen (Joh. 3:5-6) hebben op zeker ogenblik Gods Geest ontvangen. Maar de Here is Gods *unieke* Zoon, omdat Hij geen aardse vader had maar door Gods Geest werd verwekt in Zijn moeder, Maria (Luk. 1:35).

Uit het woordje “want” aan het begin van vers 16 blijkt dat de evangelieschrijver nog steeds een parallel trekt tussen de verhoogde Messias en de koperen slang.

- A. *En zoals Mozes de slang in de woestijn heeft verhoogd...*
- B. *Zo moet de Zoon des mensen verhoogd worden....*
- C. *Opdat ieder die in Hem gelooft niet verloren gaat....*
- D. *Maar eeuwig leven heeft (Joh.3:15).*

Want...

- A. *Zo lief heeft God de wereld gehad...*
- B. *Dat Hij Zijn eniggeboren Zoon heeft gegeven...*
- C. *Opdat ieder die in Hem gelooft niet verloren gaat...*
- D. *Maar eeuwig leven heeft (Joh.3:16).*

Met vers 16 is het onderwijs van de evangelieschrijver aangaande de verhoging van de Messias zelfs nog niet voltooid. Het volgende vers begint ook met het woordje: “want” en is daarom verbonden met het voorafgaande. Wat in de verzen 15 en 16 positief was gesteld wordt in vers 17 in ontkennende zin (en in andere volgorde) naar voren gebracht.

Want...

B. God heeft Zijn Zoon niet in de wereld gezonden...

C. Opdat Hij de wereld zou oordelen...

A. Maar opdat de wereld...

D. Door Hem behouden zou worden (Joh.3:17)

In vers 17 worden de bedoelingen van de Schepper onthuld. Het is Zijn voornemen om door Zijn Zoon de **wereld** te redden, niet slechts een beperkte groep. Sommige christenen menen, dat Gods reddingsplan betrekking heeft op een select gezelschap: de groep van de uitverkorenen. Maar dat is niet wat Johannes zegt. Vers 16 luidt niet: "Want zó lief heeft God de kerk..." of: "Zó lief heeft God de uitverkorenen..." Het Schriftwoord luidt: "Want zó lief heeft God de **wereld...**" Uit Psalm 145:9 hadden we dat al kunnen weten: "De HEERE is aan **allen** goed, en Zijn barmhartigheden zijn over **al** Zijn werken".

Toch zal Gods Zoon de wereld eens oordelen. In ditzelfde evangelie wordt over Hem immers gezegd:

*"...de Vader... heeft Hem macht gegeven **oordeel uit te oefenen**, omdat Hij [de] Mensenzoon is. Verwondert u hierover niet, want er komt een uur dat allen die in de graven zijn, Zijn stem zullen horen en zullen uitgaan: zij die het goede hebben gedaan tot [de] opstanding van [het] leven, en zij die het kwade hebben bedreven tot [de] opstanding van [het] oordeel" (Johannes 5:27-29)*

Uit Johannes 3:17 mogen we niet afleiden, dat de wereld door Gods Zoon niet geoordeeld zal worden. Maar volgens de evangelieschrijver vonden de geboorte van de Messias, Zijn prediking in het land Israël, Zijn kruisdood, opstanding en hemelvaart niet plaats om de wereld te oordelen, maar om de wereld te redden. Veroordeling is niet het **einddoel** dat God Zich met Zijn wereld heeft voorgenomen. Zijn einddoel is behoud. De apostel Paulus zegt dit ook: in 1 Kor.15:25-28, Efe.1:10, Fil.2:9-11 en Kol.1:19-20. Gods oordeel zal uiteindelijk leiden tot de redding van de wereld. Wie het woord van God hoort en dit gelooft, is "uit de dood overgegaan in het leven" en "komt niet in het oordeel" (Joh. 5:24). Zo iemand hoeft geen oordeel meer te ondergaan, want Gods bedoeling is in hem of haar al gerealiseerd. Maar de overigen moeten nog wél geoordeeld worden.

Het oordeel

Johannes vervolgt zijn betoog door te zeggen:

"Wie in Hem gelooft wordt niet geoordeeld, <maar> wie niet gelooft is al geoordeeld, omdat hij niet heeft geloofd in de naam van de eniggeboren Zoon van God" (Johannes 3:18)

De evangelist verwijst misschien naar de tweede Psalm, waarin tegen de koningen van de aarde wordt gezegd: "Handel verstandig... laat u onderwijzen... Kust de Zoon, opdat Hij niet toornig wordt en u onderweg omkomt, wanneer Zijn toorn slechts even ontbrandt. Welzalig allen die tot Hem de toevlucht nemen!" (Psa. 2:10-12). Wie de Zoon verwerpt die God tot "Koning van de koningen" heeft gezalft (Psa. 2:2,7, Luk. 1:35, Matth. 3:17, Mar. 1:11), zal omkomen en het rijk van God niet binnengaan.

In de Hebreeënbrief wordt gezegd, dat de titel "Zoon" veel hoger is dan de titel "Engel" of "Boodschapper" (Hebr. 1:4). Een bode is een dienaar die vóór de troon staat (Hebr. 1:7). Maar de Zoon mag aan Gods rechterhand zitten, **óp** Diens troon (Hebr. 1:3,13). Het woord dat de Zoon spreekt heeft daarom groter gezag dan het woord dat door engelen is meegedeeld:

"Als het woord door engelen gesproken [de Thora, vgl. Hand. 7:38,53 en Gal. 3:19] vaststond en elke overtreding en ongehoorzaamheid rechtvaardige vergelding ontvangen heeft, hoe zullen wij ontkomen als wij zo'n grote behoudenis veronachtzamen, waarover aanvankelijk gesproken is door de Heer..." (Hebr. 2:2-3).

Wie het woord van de Zoon gering schat, schaart zich in de kring van Gods tegenstanders. Dat woord zal hem dan oordelen op de "laatste dag" (Joh. 12:48), de dag waarmee de tegenwoordige "boze eeuw" wordt afgesloten.

Johannes sluit zijn commentaar over de verhoging van de Mensenzoon (=de "hemelse dingen") af door te schrijven:

"En dit is het oordeel, dat het licht in de wereld is gekomen, en de mensen hebben de duisternis meer liefgehad dan het licht, want hun werken waren boos. Want ieder die kwade dingen bedrijft, haat het licht en komt niet tot het licht, opdat zijn werken niet bestraft worden. Maar wie de waarheid doet, komt tot het licht, opdat zijn werken openbaar worden dat zij in God zijn gewerkt" (Johannes 3:19-21)

De vraag die bij Johannes' lezers zou kunnen opkomen, is: "Waarom namen de leraars en leiders van Israël het eenparig getuigenis van de dooper, de Here en Zijn apostelen niet aan? Als de door de profeten voorzegde tijd was vervuld, de zegeningen van geloof zó groot en de consequenties van afwijzing van het evangelie zó zwaar waren, waarom wees het grootste deel van Israël dit getuigenis dan af?" En ook nú kan een Bijbellezer zich afvragen: "Als er redding en eeuwig leven is voor ieder die in Gods Zoon gelooft, waarom willen de meeste mensen dan niets van Hem weten?" Het slot van Johannes' betoog geeft een toelichting bij wat de Here Jezus in het voorafgaande had gezegd:

“Wij spreken wat Wij weten en Wij getuigen wat Wij hebben gezien; en u neemt ons getuigenis niet aan” (3:11).

Licht dat in de wereld komt, maakt zichtbaar wat er in de wereld is (Efe. 5:13). Met het “licht dat in de wereld gekomen is”, doelt Johannes op de komst van de Messias (vgl. Joh. 1:8, Joh. 8:12 en Efe. 5:14) en op de boodschap die de Messias bracht: het goede nieuws van het koninkrijk en het leven van de toekomstige eeuw. Zodra dat licht begon te schijnen, bracht het scheiding teweeg.

Het Griekse woord *krisis*, dat als “oordeel” is vertaald, betekent feitelijk “beslissing”, “vonnis” of “keuze”, en het Griekse werkwoord *krinoo* betekent niet alleen “oordelen”, maar vooral: “scheiden” of “onderscheiden”. Het goede nieuws houdt in, dat het “koninkrijk van de hemelen” op aarde gevestigd zal worden, een rechtvaardig wereldbestuur. Dat nieuws roept elke hoorder op om zich te “bekeren”, dat wil zeggen: van gedachten te veranderen, te erkennen dat zijn of haar leven niet met Gods wil in overeenstemming is (Matth. 3:2, 4:17; Mar. 1:15). Zo ontstaat er scheiding tussen hoorders. Het licht maakt de ware aard van mensen zichtbaar.

Wie in openlijke zonde leefde en daardoor uitgestoten of geminacht werd: een Jood die als soldaat of als tollenaar voor de bezetter was gaan werken, of een Jodin die in de prostitutie terecht was gekomen, wilde vaak nog wel erkennen dat zijn of haar levensstijl niet aan Gods norm voldeed. Maar “nette mensen”, en vooral leidersfiguren, waren niet bereid om zich te bekeren. Bekeren betekent immers: Erkennen dat je niet bent wie je altijd beweerde te zijn, je verleden herroepen, toegeven dat je dwaalde en anderen deed dwalen. De ergste blinden zijn zij, die beweren dat ze zien. Hun blindheid is ongeneeslijk (vgl. Joh. 9:40-41).

Ook vandaag is het nog zó, dat mensen die zich “in de goot” bevinden soms nog wel bereid zijn om zich te bekeren. Maar godsdienstige mensen leven in de waan dat ze geen bekering nodig hebben.

Volgens Johannes bevinden mensen zich van nature liever in de duisternis dan in het licht. Ze willen doorgaan voor een wijs of een rechtvaardig persoon. Als ze zouden toelaten dat het licht hen bescheen, zou blijken dat hun werken “boos” zijn, dat ze “kwade dingen bedrijven”. Het licht zou hen “bestrafen”. Als ze zich in de lichtkring zouden begeven zou blijken, dat ze niet de vriendelijke, nette mensen, de gehoorzame dienaars van God, de Bijbelgetrouwe leiders of de respectabele politici zijn waarvoor ze worden gehouden. Wie hun reputatie belangrijk vinden, hebben een hekel aan het licht en zullen de lichtkring mijden (vgl. Joh. 7:7).

Voor “boos” (Joh. 3:19) gebruikt Johannes het Griekse woord *poneeros*, dat “kwaadaardig” of “schadelijk” betekent. In het NT wordt dit woord gebruikt voor de neiging van mensen om kwaad te spreken (Matth. 5:11, 15:19) of God te lasteren (Matth. 9:3-4), voor moordlust, ongeoorloofde sexuele begeerte, hebzucht, en de gewoonte om te roddelen (Matth. 15:19). Zulke dingen maken een mens onrein (Matth. 15:20).

“Want van binnen uit het hart van de mensen gaan naar buiten de kwade overleggingen: hoererijen, diefstallen, moorden, overspel, hebzucht, boosheden, bedrog, losbandigheid, een boos oog [d.w.z. gierigheid], lastering, hoogmoed, onverstand; al deze boze dingen komen van binnen uit voort en verontreinigen de mens” (Mar. 7:21-23).

“Boze werken” zijn gevoelens en daden die onze medemensen (en daarmee ook de Schepper) schade toebrengen. Het zijn “kwade dingen” (Joh. 3:20). In het oorspronkelijke Grieks van Johannes staat hier een enkel woord (*phaula*), dat een aanduiding is van “smerigheden”.

Door het evangelie van het koninkrijk maakt God scheiding, en brengt Hij een oordeel tot stand. Mensen van wie je dat nooit had verwacht blijken niets van het licht te willen weten. Daaruit blijkt, dat hun gevoelens en daden uit een verkeerde bron voortkomen. En andere mensen van wie je dat ook *nóóit* had verwacht, gaan juist *wél* naar het licht toe.

Als Johannes schrijft: “Maar wie de waarheid doet, komt tot het licht, opdat zijn werken openbaar worden” bedoelt hij niet, dat wie *wél* naar de Messias toegaat, dit doet om een beloning voor goed gedrag te krijgen. Integendeel, zulke mensen belijden juist hun “zonden” (=hun doelmissingen, hun falen)! (Matth. 3:6, Mar. 1:5). De schrijver bedoelt, dat God - door het licht te laten schijnen - openbaar maakt welke krachten er in menselijke harten werkzaam zijn, wie er met Zijn oordeel over hun daden instemmen en wie dat niet doen. De Almachtige laat zien in wie Hij aan het werk is. Zulke mensen komen tot het licht. En Hij laat ook zien in wie Hij *niet* aan het werk is, ook al staan zulke mensen misschien in hoog aanzien.

Samenvatting

1. Johannes 3:16 wordt door vele christenen beschouwd als een samenvatting van het evangelie.

2. De meeste christenen beseffen echter niet, dat deze tekst betrekking heeft op leven in het rijk van de Messias in de toekomstige eeuw.
3. En men vergeet, dat Johannes 3:16 deel uitmaakt van een gelijkenis. De evangelienschrijver trekt een parallel tussen de redding van de Israëlieten in de woestijn door de koperen slang en de redding van gelovigen in de huidige boze eeuw door de verhoogde Zoon des mensen.
4. De gelijkenis onderwijst dat de Zoon des mensen moest worden verhoogd opdat ieder die met vertrouwen naar Hem kijkt het leven van de toekomstige eeuw ontvangt.
5. Uit het gesprek van de Here Jezus met Nicodémus, dat aan de gelijkenis voorafgaat, blijkt dat mensen het rijk van God niet op grond van hun eigen inspanningen kunnen binnengaan. Om dat rijk te kunnen zien, moeten ze “van boven” geboren worden, dat wil zeggen: nieuw leven ontvangen doordat Gods Geest in hen komt wonen.
6. Dit nieuwe leven ontvangt ieder die met geloof naar de verhoogde Zoon des mensen opkijkt. Waarbij “verhoogd” niet betekent: “gehangen aan een hout”, maar: “opgestaan uit de doden, opgevaren naar de hemel en zittend aan de rechterhand van God”.
7. Zoals de verhoging van de koperen slang een uiting was van Gods vergevende liefde voor het volk Israël, zo is de verhoging van de Mensenzoon een uiting van Gods liefde voor de wereld. Johannes 3:16 is de eerste tekst in het Nieuwe Testament waarin wordt gezegd, dat God de wereld liefheeft.

Om verder te lezen

- Andel, J. van (1900) *Johannes' Evangelie* aan de gemeente toegelicht. Leiden: D.Donner.
- Erskine, T. (1879) *The Brazen Serpent, or Life Through Death*. Edinburgh: David Douglas.
- Haring, H.W. den (1995) *Deze is Jezus de Nazarener, de Koning der Joden*. Damwoude: Comité Bijbelse Gegevens.
- Keizer, A. (2003) *De Almachtige is de Vader van alle mensen*. Sliedrecht: Merweboek.
- Kroon, J. (1970) *Wedergeboorte door Geestesdoop*. 's Gravenhage: La Rivière & Voorhoeve-Blommendaal.

MacDonald, G. (2004) *Life Essential*. The Hope of the Gospel. Vancouver: Regent College Publishing.

Wuest, K.S. (1952) *Jesus and Nicodemus*. In: *Great Truths to Live by from the Greek New Testament*. Grand Rapids: W.B.Eerdmans Publ.Co., pp.43-71.

* * * * *